

Egyenlőtlenségek a szakmai képesítésben, haladás az információkezelésben Európában

MAHON, Barry

MAHON, Barry: The disparity in professional qualifications and progress in information handling: a European perspective (Journal of Information Science, 34. vol. 2008. 4. no. 567-575 p) tanulmányát Viszocsekné Péteri Éva tömörítette.

Barry Mahon Írorszáiban dolgozott információs szakemberként, mielőtt 1978-ban az Európai Bizottság szakértője lett. 1985 és 1991 között megszervezte az e-mail szolgáltatások egyikét és felügyelte az EU kutatási projektjeit. 1991 és 1996 között az EUSIDIC (European Society for Information Dissemination of Chemistry) igazgatója volt, majd két évig Nyugat-Afrikában dolgozott önkéntesként. Jelenleg félállásban az ICSTI (International Council for Scientific and Technical Information) igazgatója, emellett a londoni TFPL szakértője is. Fő területe az információ-menedzsment és az információ-architektúra. Számos publikációja és előadása szól erről a témáról. Alan Gilchristtel közösen szerkesztette az Information Architecture: Designing Information Environments for Purpose (Managing Information for the Knowledge Economy) című kötetet (2004). Az Európai Unió kivül szakértőként tevékenykedett az ENSZ és az Arab Liga, valamint több állami és civil szervezet számára is. A folyóirat szerkesztőjének felkérésére pályafutása során szerzett tapasztalatai alapján mutatja be az információs szektor fejlődésének több mint 50 esztendejét.

Létezett Európa ötven évvel ezelőtt?

Természetesen létezett. A fejlett ipari országok műszaki alapját a vegyipar, a mérnöki tudományok, a gyógyszerészet stb. jelentette: mindegyikük jelentős információtermelő és információ-

használó volt. A Római Szerződés [Szerződés az Európai Közösség létrehozásáról] aláírása nyomán 1957-ben új politikai struktúra jött létre Európában. A három új testület létrehozásával Európa, pontosabban a földrajzi értelemben vett Európa egy részének a fejlesztése volt a

cél: a politikai az Európai Gazdasági Közösség (EGK), mai rövidítéssel az EU volt, a két új ipari szervezet pedig az Európai Szén- és Acélközösség és az Európai Atomenergia Közösség (Euratom). Az európai ipar „információs nyersanyagát” elsősorban azok a tudományos vívmányok képezték, amelyek a tudományos szakfolyóiratokban megjelentek. Amit az Institute of Information Scientists (IIS) alapítói előre láttak: tudomásul kellett venni, hogy ezeknek az anyagoknak különbözők a feldolgozási igényei. Az európai ipari/politikai valóság egy szélesebb információs környezet kialakítását igényelte. Az EU megalakításakor volt néhány téma, amelyekért a tagországok maradtak a felelősek, köztük az egyik mind a mai napig az oktatás. Az európai szintű szakmai képzésre tett erőfeszítéseknek ezzel kellett szembesülniük. Valószínűleg ez volt az oka, hogy az Európai Könyvtár- és Információtudományi Tanterv (LIS curriculum) projekt indítása 2006-ig várattott magára. Ironikus, hogy ez éppen abban az évben volt, amikor az információs szektorban a szakmai tevékenység létrehozott testület ötvenéves fennállását ünnepelte.

Az információ nemzetközi természete – rövid történeti áttekintés

Az áttekintés ugyan az új technológiák alkalmazására összpontosít, az információs rendszereknek és szolgálatoknak azonban – elsősorban a természet- és műszaki tudományok terén – hosszú nemzetközi története van. Például a *Chemical Abstracts Service* (CAS) 1907-ben indult, a műszaki élet és a fizika terén hasonló szolgáltatások már jóval korábban kezdődtek. Ez mutatja a témakörök nemzetközi jellegét és az eredményeknek a rendelkezésre álló eszközökkel történő lehető legszélesebb körű terjesztését. A könyvtárak természetesen időben megelőzték az indexelő és referáló lehetőségek elérését; ezeket a szolgáltatásokat/anyagokat ugyanúgy kezelték, mint a könyveket vagy egyéb iro-

dalmat. Bizonyos tekintetben az új szakmai testületek megjelenése az új technológia alkalmazását tükrözte; azért hozták létre őket, hogy kezelni tudják az egyre növekvő mennyiségű és bonyolultabbá váló tudományos és műszaki információt. A publikációk és a szolgáltatások nyelve nemcsak az angol volt, hanem régóta használták a németet és a franciát, valamint az orosz, a japán és a kínai nyelvet is. A 20. század első felében végbement politikai fejlemények azonban megerősítették, hogy a tudomány és a technológiai nyelve *de facto* az angol lett. Az információs területeken alkalmazott technológiák nagy részét az USA-ban fejlesztették ki, és azután kerültek át Európába. Az angol nyelv ismerete elengedhetetlen volt a fejlődéssel való lépéstartáshoz. Az információkezelésben a számítástechnika széles körű alkalmazása az USA-ból és az Egyesült Királyságból ered, mivel a közös nyelv elősegítette a technológia-transzferet. A rennes-i egyetemen készült történeti áttekintés (*Paul Otlettől az internet hipertextes alkalmazásáig*¹) az 1885–1979 időszakot vizsgálja. Ebben az az érdekes, hogy a *tudományos és műszaki információ* kifejezésre 1970-ig nem történt hivatkozás, csak a *dokumentációra*, amit az indokolhat, hogy a jelentés franciául készült. A kronológia szerint a tudományos és műszaki információt először 1958-ban említik, az *információ-visszakeresés* kifejezést pedig 1950-ben használták először. Ez a terminológiai változás a szakfolyóiratok címében és a szakmai szervezetek nevében is tükröződik: az *American Documentation* című folyóirat (1950) neve például később lett *Journal of the American Society of Information Science*, vagy az *American Documentation Institute* (1937) csak 1968-ban vette fel az *American Society for Information Science* nevet, és bővítette azt 2000-ben *American Society for Information Science & Technology*-ra. Eugene Garfield 1955-re írta le a hivatkozási indexet (*Citation Index for Science*), 1957-ben jelent meg Hans Peter Luhn, a KWIC-index atyjának első műve a korai IBM-számítógépek használatáról az irodalmi informá-

ció gépi kódolásában és keresésében. 1961-ben jelentkezett a *MEDLARS* első változata, 1962-ben jelent meg az Euratom teaurusza. 1963-ban alapították az IIS francia megfelelőjét, az *Association des professionnels de l'information et de la documentation* (korábbi nevén *Association française des documentalistes et des bibliothécaires specialisés*). A CAS 1964-ben indította a bibliográfiai leírásokat tartalmazó mágnesszalagok terjesztését, 1965 végén létesült a számítógépek között az első távadat-átviteli kapcsolat. 1969-ben az Európai Űrkutatási Ügynökség (European Space Agency) használt először telekommunikációs hálózatot információkeresésre. Két ENSZ intézmény, az OECD (Organization for Economic Co-operation and Development – Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet) és a Nemzetközi Társadalomtudományi Dokumentációs Bizottság (International Committee for Social Science Documentation), valamint a Deutsche Stiftung für Entwicklungsländer nevű intézet háromnyelvű deszkriptor-jegyzéket adott ki.

Ez a vázlatos áttekintés is mutatja, hogy az IIS alapításakor és működésének első éveiben mentek végbe a legfontosabb fejlemények, ekkor történt meg az elmozdulás a könyvtárügytől az információ-menedzsment felé.

A korszerű információs szolgáltatók fejlődése Európában

Ahogy korábban is volt szó róla, Európában már 1957 előtt is fejlett volt az információs környezet. Lehet azzal érvelni, hogy 1945 után Németországban, amely korábban a műszaki fejlesztés élvonalában volt, mások voltak a prioritások, Európa azonban a gazdasági fejlődésben messze lemaradt az USA és Japán mögött.

Az EU megalakítása után az új csoportosulás egyik legfontosabb teendője a műszaki fejlesztés volt, részben az Euratomon keresztül. Számos kutatóintézetet hívtak életre, amelyekben helyet kaptak a különböző kiszolgáló részlegek is,

köztük az információs szolgáltatók. A hangsúly kötelezően a nukleáris technológián volt, de ez szélesebb körben sok szakterületet érintett. Az 1950–1970-es években az információkezelési technológiák nagy részét az USA-ban fejlesztették, bizonyos területeken azonban az európai intézmények is partnerek tudtak lenni. Például a CAS szakmai gyakorlati programjában számos európai szakember vett részt, tanulta meg az új információs termékek használatát.

Érdekes megjegyezni, hogy a CAS- és más amerikai programban részt vevők majd mindegyike – elsősorban számítástechnikai érdeklődésének köszönhetően – más szakterületről került az információs szférába, korábban nem volt sem könyvtáros, sem dokumentációs szakember. Az információs szakemberek első szakmai szervezete, a EUSIDIC nagyrészt a korábbi CAS-gyakornokokból alakult meg 1970-ben. Az új szervezet azért volt felelős, hogy közelebb hozza egymáshoz a könyvtári/dokumentációs és a számítógépes világ úttörőit. A EUSIDIC később a kémia mellett más szakterületekre is kiterjesztette tevékenységét, ami új nevében (European Association of Information Services) is tükröződik.

Az EU megalakításával majdnem egy időben jött létre a Tudományos és Műszaki Dokumentációs és Információs Bizottság (Committee for Information and Documentation in Science and Technology, CIDST). A bizottság feladata annak vizsgálata volt, milyen szerepet tud játszani az anyaintézmény az információs szolgáltatások fejlesztésében. A bizottság tagjait az akkori tíz tagország jelölte, a műszaki információs területet felelősök között alig volt könyvtáros szakember. Az 1971 júniusában jóváhagyott határozat elsősorban azokra a vitákra épült, amelyeket az új technológiák megjelenése után nem sokkal folytattak. Ez jól mutatja azt a gondolkodási folyamatot, ami az IIS alapításához is vezetett: az információkezelési módszerek megújításának szükségességét. A CIDST tevékenysége nehezen indult, az okok között található az Európai Bizottság átszervezése, az Euratom tevékenységének csökkenése és három új tagország

(Dánia, Írország és az Egyesült Királyság) felvétele. Végül 1975-ben fogadták el és finanszírozták az elektronikus adatbázisok hálózatának létrehozását előirányzó munkaprogramot. Ma már nehéz elképzelni, milyen radikális volt ez a javaslat. A távadat-átvitel állami monopóliumok kezében volt, mindössze néhány adatbázis létezett távolról elérhető formában, és nagyon kevés felhasználó – ha egyáltalán volt ilyen – rendelkezett megfelelő berendezéssel és pénzügyi forrással. Politikai szinten ez volt az első lépés az információ nemzetközi természetének formálissá tételében Európában. A programban felismerték a munkák koordinálásának szükségességét. Az 1971. évi határozat nyomán alakított munkacsoportok egyikének az információ szakemberek képzéséhez szükséges követelmények vizsgálata volt a feladata. (Ez felvetette a képzések egyenértékűsége kialakításának és más, a képzéssel kapcsolatos kérdések megvitatásának szükségességét.)

A szakmai szervezetek szerepe az információs szakemberek fejlesztésében

Az európai intézményeknek a képzés összehangolásában betöltendő lehetséges szerepét *Herbert Schur* 1974-ben tekintette át². Megállapításai visszaköszönnek *Jennifer Marshall* 1997-ben írt tanulmányában³. Ez utóbbi lényege, hogy sem 1974–75-ig, sem 1997-ig nem történt lényeges változás. Az Egyesült Királyságban a Könyvtári Egyesület (Library Association, LA) és az IIS egyesítéséből 2002-ben létrejött a CILIP (Chartered Institute of Library and Information Professionals); az intézmény 2005-ben beszámolt arról, hogy európai partnereivel együttműködve a brit modell és a CERTIDoc közötti egyenrangúság biztosításán dolgozik. (A CERTIDoc öt szervezetből és számos egyesületből álló konzorcium, amelynek a CILIP nem tagja.) A CERTIDoc projekt célja, hogy európai szinten biztosítsa az összefüggést az

információs-dokumentációs szakemberek képzésének valamennyi mechanizmusa között. A korábban említett Európai Könyvtár- és Információtudományi Tanterv (LIS) projekt 2002-ben indult, és 2005-ben a SOCRATES és az EUCLID (European Association for Library and Information Education and Research) európai oktatási programok égisze alatt egy e-könyv közreadásával zárult. A következő lépés azonban ebben az esetben sem világos, az eredmények hasznosításáról nincs megállapodás. Meglepő, hogy a szakmai testületek nem tartják fontosnak az oktatási alapok szorosabb koordinálását. Néhány szakterületen, mint például a katalógizálásban létezik aktív és zártkörű nemzetközi együttműködés és koordináció, elsősorban a gazdasági előnyöknek köszönhetően. Más területeken, mint a tanfolyamok tartalma vagy akár a képzés szintje az utóbbi időkig nagyon csekély volt az együttműködés, vagy egyáltalán nem is létezik.

Nincs túl késő?

Egy 2008 elején tartott EUSIDIC konferencia programjában a következő kérdések szerepeltek: a könyvtárak, az információs szolgáltatók és szolgáltatók egyre növekvő mértékben kerülnek szembe a használókkal, akik elvárásait az olyan könnyen kezelhető, megbízható (és korlátozott) rendszerek elterjedése növelte, mint az Amazon vagy a Google; készek az információs szakemberek és szolgáltatók szembenézni ezzel a kihívással, és tudnak-e segíteni az elkövetkező, Google-n felnőtt („bébi-Einstein”) nemzedék berendezésekkel történő ellátásában és fejlesztésében? A kérdések jogosak. Érdekes azonban, hogy a „korlátozott” jelző miért szerepel a rendszerek tulajdonságai között. Milyen értelemben korlátozottak? Abban, hogy a találatokat a kereső kifejezések előfordulása alapján rangsorolják, eltérően a könyvtári katalógusokban alkalmazott módszerektől? Ebből, az információs szolgáltatás új módszereivel szembeni védekező

megközelítésből fogalmazódik meg a kérdés: lehet, hogy túl késő van ahhoz, hogy kockázattá az információs szakemberek szerepét, akik ma magukat és munkájukat úgy jellemzik, mint ami összefügg az információkezeléssel. Az EUSIDIC kérdésének a lényege valójában az, hogy az információkezelésben az internetnek köszönhető fejlesztések lekörözték a hagyományos információs szakembereket. Eléggé bevonják őket az információs rendszerek tervezésébe? *Elisabeth Orna* nemrég megjelent cikkében⁴ az információkezelés újabb koncepcióját tárgyalja. Megmutatja azt a pontot, ahol a könyvtári-információs szakemberek és az információtervezők (information designer) együttműködésére van szükség, megadja, képzettségük és tapasztalatuk alapján mivel tudnak az információs szakemberek hozzájárulni az információs termékekhez. Az ebben közreműködő szakembereket „tudás- és információs menedzsereknek” nevezi. A könyvtári-információ tudomány és a tudás/információs menedzserek leírása közötti lazaságának valószínűleg olyan kérdések az okai, amelyekkel az IIS és a szakmai testületek még nem foglalkoztak, nevezetesen: a végzett munka és a munka megnevezése olyan méretekben változó, hogy nehéz egy közös alapot meghatározni. A helyzet sok szakembernek ismerős, de mind-egyiküknek nehéz lenne az információtervezőt úgy meghatározni, ahogy *Orna* teszi. Ő arra a következtetésre jut, hogy kevés olyan könyvtári-információs szakember van, aki tudja, mit csinál az információtervező. Elemzését számos esettanulmánnyal támasztja alá, amelyek szemléletesen bemutatják – gyakran komoly következményeket vonva maga után –, hogy az információs szolgáltatási feladatokat végző szakemberek nem értik egymást. Még tovább megy *Karen Loasby*⁵, aki az információépítész (information architect) fogalmat használja. Az információépítész az, aki azt teszi az információval, amit a hagyományos építész a térrel: hasznossá, használhatóvá teszi és arra bátorít, hogy fordítsuk javunkra. Ahogy a hagyományos építész sem, így az információépítész sem mindig éri el célját, de megkísérli, hogy a legjobban használja

a rendelkezésére álló eszközöket és anyagokat. Ezen túlmenően mindkettőt korlátozzák a kompromisszumokhoz vezető pénzügyi források.

A probléma ötven év után is időszerű

A fenti példák is jelzik, hogy az információs szakemberek nem képesek lépést tartani a felhasználók elvárásaival annak ellenére, hogy számos új eszköz áll a rendelkezésükre. Előfordul, hogy a felhasználók olyan követelményeket támasztanak az információs termékekkel és szolgáltatásokkal szemben, amelyeket az információs szakemberek túlzottnak tartanak. A szakemberek reakciója sok esetben az, hogy elutasítják, mint nem hozzájuk tartozó terméket, és/vagy azt sugallják, hogy az intézményben nincsenek tisztában a könyvtári-információs szakember szerepével. Ezzel együtt van jelzés arról is, hogy a könyvtári-információs szakember-képzésben bővült a tematika az új követelményekkel való foglalkozással. Az IIS-t azok találkozhelyéül hozták létre, akik annak idején úgy érezték, szakmai tevékenységüket a szakmai szervezetek nem teljes mértékben képviselik. Az információs termékek és szolgáltatások terén és az információkezelési technológiákban végbement hatalmas változások ellenére a tartalomkezelési módszerek, az információ még mindig az a téma, amelyben a nézetek vitákat idéznek elő. A ma információs szakemberei ugyanolyan kérdésekkel szembesülnek, amikor felhasználóik információs igényeinek kielégítéséhez egyre bonyolultabb szakismereteket kell összeegyeztetniük, mint amilyenekkel annak idején az IIS alapítói. A helyzet sem sokat változott: a feladatokat megfogalmazták, de a teljesítésükhöz szükséges módszereket szakmai szinten nem egyeztetették. Szerencsétlen helyzet, hogy az információs termékek univerzális természete és szolgáltatási módszerei ellenére, az IIS alapításának ötvenedik évfordulóján nincs általános egyetértés

a szükséges szakmai ismeretekről és képzési formákról. Az IIS alapításának egyik oka az új gondolatok megvalósítása volt; az is maradhat, ha a mai szakmai testületek felismerik az információs szektorba újonnan érkezők elképzeléseinek befogadásától várható előnyöket.

Jegyzetek

1. NOYER, Jean-Max – SERRES, Alexandre: De Paul Otlet á Internet en passant par Hypertexte: quelques repères et fragments. Rennes : URFIST, 1997. www.uhb.fr/urfist/publis/SerreDEF.htm (2008. március 28.)
2. SCHUR, Herbert: The European Communities and the harmonization of educational and professional qualifications.

= Journal of Librarianship and Information Science, 7. vol. 1975. 1. no. 49–65. p.

3. MARSHALL, Jennifer: Librarianship as a profession in Italy. = Journal of Librarianship and Information Science, 29. vol. 1997. 1.no. 29–37. p.
4. ORNA, Elisabeth: Collaboration between library and information science and information design disciplines. On what? Why? Potential benefits? = Information Research, 12. vol. 2007. 4. no. <http://informationr.net/ir/12-4/colis/colis02.html> (2008. március 28.)
5. LOASBY, Karen: Changing approaches to metadata at bbc.co.uk: from chaos to control and then letting go again. = ASIST Bulletin, 25. vol. 2006. October/November. <http://www.asis.org/Bulletin/Oct-06/loasby.html> (2008. március 28.)

tás-kutatás szereplői, a kultúra iránt érdeklődők, illetve a legszélesebb nagyközönség számára. Az új szolgáltatást 2009. június 15-én mutatta be Bánkeszi Katalin az OSZK Elektronikus Dokumentum Központjának vezetője. A szolgáltatás elérhetősége: www.kepkonyvtar.hu

Bemutakozott a Magyar Digitális Könyvtár

A Magyar Digitális Könyvtár (MDK) 2008–2009-ben az Országos Széchényi Könyvtár irányításával és 48 magyar könyvtár összefogásával jött létre. A jelenleg mintegy 40.000 képből álló, folyamatosan bővülő digitális gyűjtemény kialakítását az Oktatási és Kulturális Minisztériumtól a tavalyi Reneszánsz Évből kapott 218 millió forintos pályázati támogatás segítette elő. A könyvtárak idén is számíthatnak (bár szerényebb összegű) támogatásra, hogy az állományukban lévő képanyagot digitalizálják és bemutathassák az MDK keretei között.

A Magyar Digitális Képkönyvtár korszerű hálózati szolgáltatásként közvetíti a magyar kulturális örökség részét képező értékes képi dokumentumokat az okta-